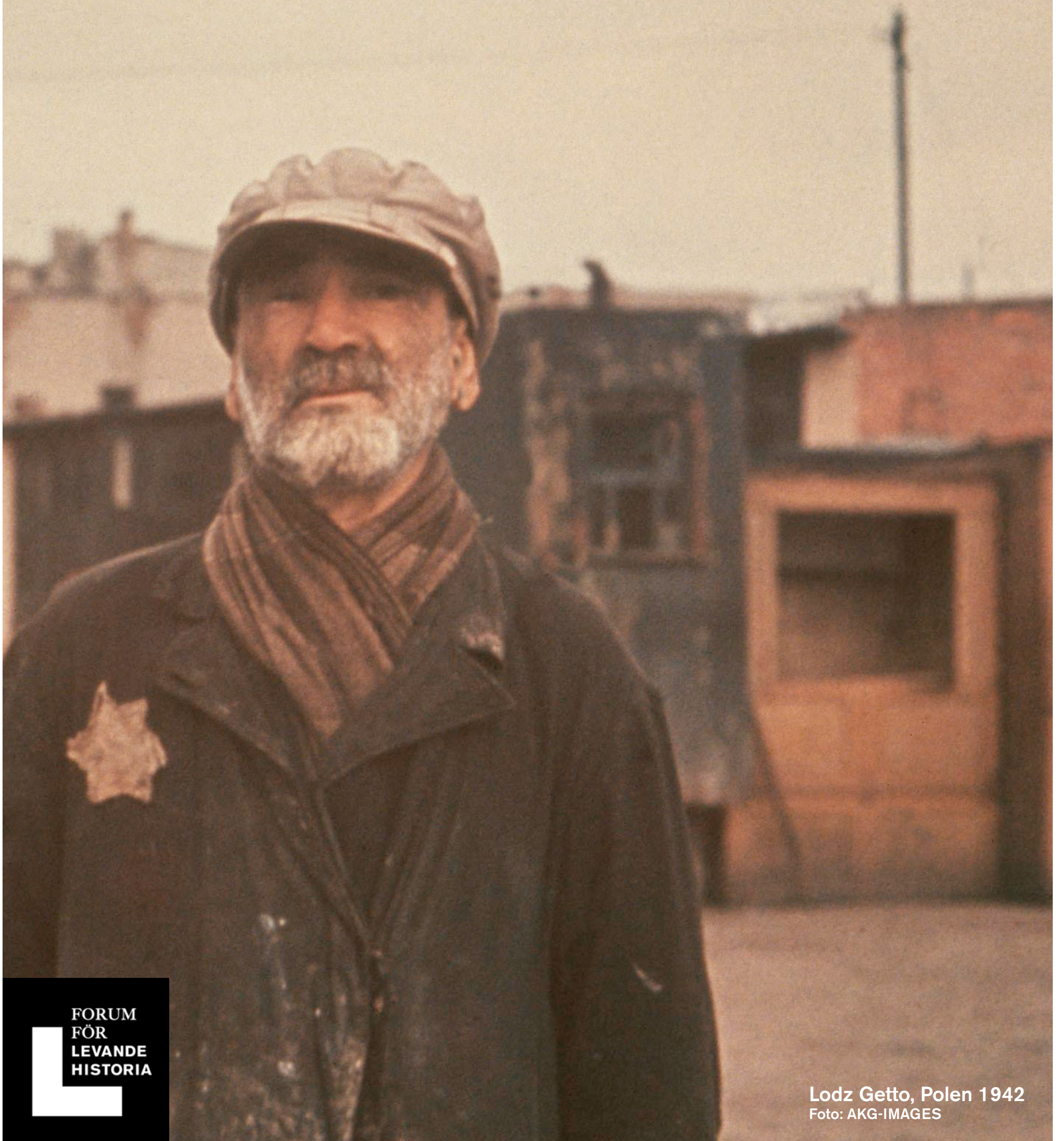

ALDRIG MER!

Om folkmord

Världen enas om att förbjuda folkmord

Aldrig mer! Det var den rådande andan efter andra världskriget, då omvärlden fick upp ögonen för de fruktansvärda massmord på judar, romer och andra grupper som begåtts av den nazityska regimen.

För att kunna förhindra och bestraffa liknande händelser för all framtid antog Förenta Nationerna (FN) folkmordskonvention 1948. Därmed fanns en internationell lag som definierade brottet folkmord, *genocide* på engelska.

Massmord och systematiska övergrepp mot människor har ägt rum i alla tider. Men med den nya brottsrubriceringen folkmord ringade FN särskilt in avsikten att helt eller delvis förinta en folkgrupp.

Tanken med den nya lagstiftningen var att världssamfundet skulle få ett fungerande verktyg för att kunna stoppa framtida massmord och förföljelser och lagföra brott som kan klassas som folkmord.

Aldrig mer!

Raphaël Lemkin – en ensam jurists kamp mot folkmord

Ingen annan människa har haft så stor betydelse för folkmordskonventionen som juristen Raphaël Lemkin. Han föddes år 1900 i Bezwodne i nuvarande Vitryssland, av polsk-judiska föräldrar.

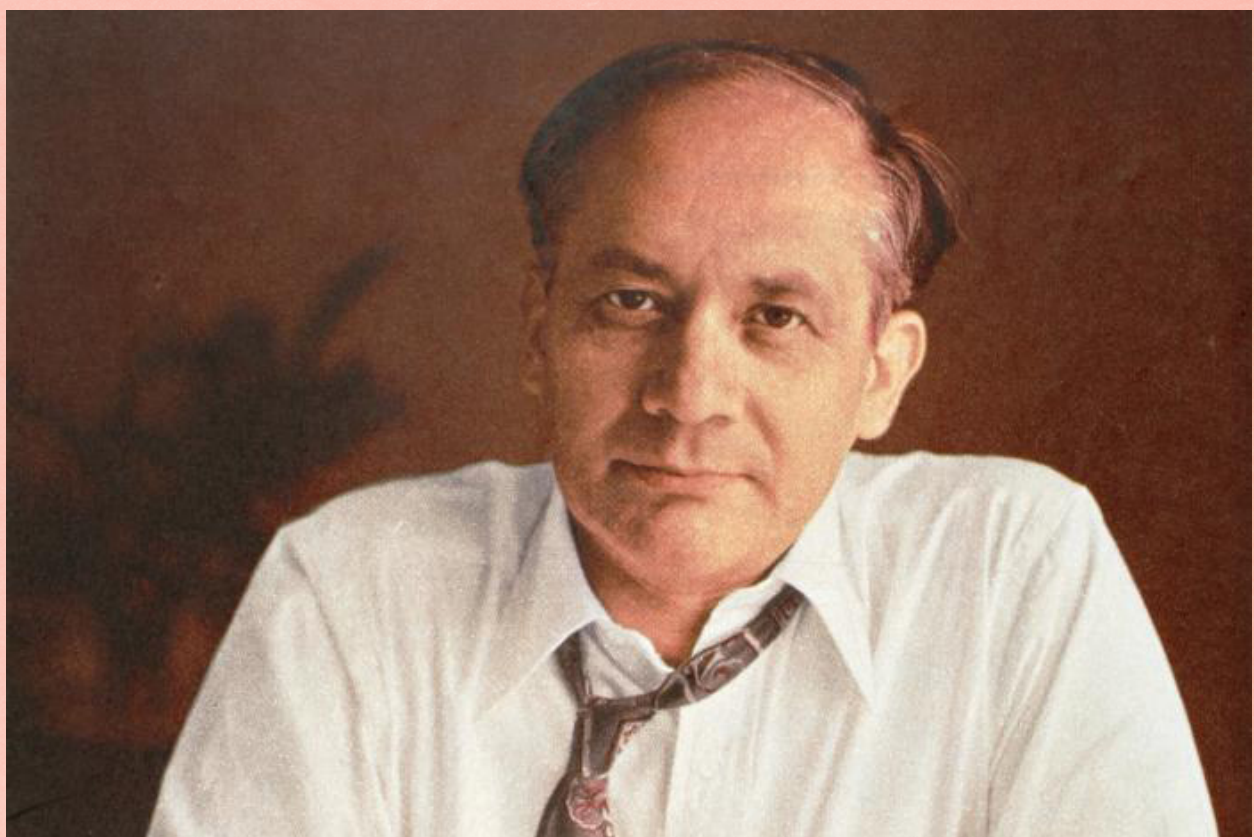
Redan som ung student på 1920-talet engagerade han sig i frågor kring folkmord. Lemkin upprördes över att de ansvariga för systematiska massmord på armenier 1915-1917 i nuvarande Turkiet aldrig straffades för sina brott.

På 1930-talet reste han runt på konferenser i Europa och propagerade envist för internationella lagar mot folkmord, men fick mycket lite gehör för sina idéer. Det var en kamp i motvind.

När Tyskland invaderade Polen 1939 flydde Raphaël Lemkin och hamnade så småningom i Sverige. Där föreläste han ett tag i internationell rätt på Stockholms högskola (numera Stockholms universitet). 1944 lanserade han begreppet *genocide* i sin bok »Axis rule in occupied Europe«.

Lemkins egen familj drabbades hårt av just det som han kämpade för att stoppa. 49 av hans släktingar mördades av nazisterna under Förintelsen.

Raphaël Lemkin. Foto: USHMM

Lemkin tar folkmords- begreppet till FN-korridorerna

Efter den korta vistelsen i Sverige reste Raphaël Lemkin vidare till USA. När generalförsamlingen i det nybildade FN höll sitt första möte i New York var Lemkin på plats. Han sprang ständigt mellan möten i FN-korridorerna för att övertyga olika nationers FN-representanter om vikten av en folkmordskonvention.

Den 22 november 1946 när Kuba, Indien och Panama hade lagt fram förslaget om att ta frågan om en folkmordskonvention till FN:s generalförsamling, var Raphaël Lemkin utarbetad efter månader av intensivt kampanjarbete.

1948 röstade generalförsamlingen ja till folkmordskonventionen i en öppen omröstning. »Yes, yes, yes« upprepades i mikrofonerna när generalförsamlingens medlemsländer läste upp sina röster. 55 länder var för, inget land röstade emot.

Applåderna rungade i mötessalen och Lemkin såg sitt livsprojekt förverkligas. Han nominerades senare till Nobels fredspris men fick det aldrig. 1959 dog Raphaël Lemkin i New York.

Bilden är tagen i New York 14 oktober 1950 och visar när Korea, Haiti, Frankrike och Costa Rica ratificerar folkmordskonvention. På bilden syns också FN:s dåvarande generalsekreterare Tryggve Lie och Raphaël Lemkin, som står längst till höger i bakre raden. Foto: UN Photo/Marvin Bolotsky

Internationell lag om folkmord tar form

Sverige var ett av de första länderna som skrev under folkmordskonventionen 1949 och ratificerade den 1952. Idag är 149 länder anslutna till konventionen.

Folkmordskonventionens artikel 2 definierar folkmord som:

»...envar av följande gärningar förövad i avsikt att helt eller delvis förinta en nationell, etnisk, rasmässigt bestämd eller religiös grupp såsom sådan nämligen,

1

Att döda medlemmar av gruppen;

2

Att tillfoga medlemmar av gruppen svår kroppslig eller själslig skada;

3

Att uppsåtligt påtvinga gruppen levnadsvillkor, som äro avsedda att medföra dess fysiska undergång helt eller delvis;

4

Att genomföra åtgärder, som äro avsedda att förhindra födelser inom gruppen;

5

Att med våld överföra barn från gruppen till annan grupp.«

Konventionen gäller under såväl fredstid som krig och ska först och främst upprätthållas i nationella domstolar. Vid tvister mellan olika länder ska konventionen tolkas i internationella domstolar.

För att förföljelser eller storskaligt mördande ska räknas som folkmord måste det gå att bevisa att det sker i syfte att försöka utplåna en specifik grupp.

Folkmordet 1915 – ursprunget till folkmords- begreppet

Före första världskriget utgjordes en stor del av befolkningen i Anatolien av kristna armenier. Anatolien, det område som idag är Turkiet, var en del av det Osmanska riket. I takt med att riket förlorade territorium i slutet av 1800-talet, blev stämningen alltmer fientlig mot armenierna. De anklagades för att vara fiender till den osmanska statsmakten.

Folkmordet inleddes 24 april 1915, efter att hundratals armeniska ledare och intellektuella hade gripits i Konstantinopel (nuvarande Istanbul). Armenier och andra kristna utsattes för tvångsdeportationer och massakrer i hela landet.

Hundratusentals människor dog eller mördades i lokala massakrer i nuvarande Turkiet och under påtvingade dödsmarscher i ökenområden i nuvarande Syrien, Saudiarabien och Irak. Tiotusentals armeniska barn togs med våld från sina familjer och konverterades till islam.

Den armeniske ledaren Papazian fotograferad vid Dayr-az-Zawr, där en stor massaker ägde rum 1915–1916. Foto: Riksarkivet og Statsarkivene, Norge

Folkmordsforskare över hela världen är eniga om att det armeniska folkmordet var just ett folkmord. Men fortfarande är frågan kontroversiell. Turkiet förnekar att ett folkmord har ägt rum.

Idag finns inga vittnen kvar i livet som kan berätta om vad de har upplevt. Däremot finns många vittnesmål dokumenterade. Svenska missionären Alma Johansson befann sig på plats vid tidpunkten för händelserna och har skrivit om vad hon själv såg:

»Ibland kunde man tro att en drabbning stått där vi drogo fram, över allt lågo människokroppar, mest av kvinnor och barn. Skaror av fördrivna armenier mötte vi under vägen, och i vilket tillstånd! Det var, som om det mänskliga vore borta ur deras anleten.«

Ur Ett folk i landsflykt: Ett år i armeniernas historia av Alma Johansson, 1930

Förintelsen – lade grunden till folkmordslagarna

När nazisterna tog makten i Tyskland 1933 började de beröva judar deras medborgerliga rättigheter. Steg för steg särskildes de från den övriga befolkningen. Till slut hade de inga rättigheter alls kvar.

Efter att Tyskland inledde sin ockupation av Polen 1939 tvingades många polska judar att lämna sina hem och flytta till särskilda områden i städerna. 1940 bildades de första gettona i det ockuperade Polen och östra Europa. Det var stängda områden där människor tvingades leva under mycket svåra förhållanden.

Ett stort antal judar mördades av tyska, så kallade insatsgrupper nära sina hem i delar av det ockuperade Polen, Sovjetunionen och de baltiska länderna. Det skedde mellan 1941 och 1942. Ibland medverkade civilbefolkningen aktivt i brotten.

1942 började tyskarna massdeportera judar från olika delar av Europa till särskilda dödsläger i det ockuperade Polen. Mördandet skedde i stor, industriell skala, bland annat genom att offren gasades ihjäl. Sex miljoner judar mördades under Förintelsen. Det gjorde även hundratusentals romer.

Andra världskriget slutade 1945. I november samma år inleddes en rättegång i tyska Nürnberg, där de så kallade huvudkrigsförbrytarna ställdes inför rätta. De stod anklagade för bland annat brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser. Raphaël Lemkin anlätades som rådgivare åt en av de fyra huvudåklagarna, var och en från segrarmakterna Frankrike, Sovjetunionen, Storbritannien och USA.

Trots att 19 av de 24 åtalade i rättegången dömdes till döden eller fick långa fängelsestraff var Raphaël Lemkin inte nöjd med domsluten. Ingen dömdes för avsikten att utrota judar.

Det var först efter Förintelsen och rättegångarna i Nürnberg som omvärlden insåg behovet av en folk-mordskonvention.

På bilden syns 21 nazistledare som stod åtalade för krigsförbrytelser och brott mot mänskligheten, begångna under andra världskriget. Nürnberg, Tyskland 1946.

Foto: NURNBERGER S.A./SIPA/TT

Rwanda – första gången förövare straffas för brottet folkmord

Alice Mukarurinda från södra Rwanda älskar att sjunga i kör. Hon var nygift när folkmordet i Rwanda inleddes 1994.

I kören som Alice Mukarurinda då sjöng i fanns både tutsier och hutuer. En dag kallade körledaren folkgruppen tutsier, som Alice tillhör, för kackerlackor. Snart därefter börjar hutuerna attackera tutsier med machetes. Alice såg sin sex månader gamla bebis huggas ihjäl och förlorade själv en arm.

Cirka 800.000 tutsier mördades i Rwanda, framförallt i macheteattacker under tre månaders tid under 1994. FN och världssamfundet har kritiserats för att man inte kunde stoppa massmorden.

Redan samma år upprättades Internationella Rwandatribunalen där 93 individuella fall av folkmordsbrott har prövats. Det har resulterat i 62 fällande

domar. Borgmästaren Jean Paul Akayesu var den första att någonsin dömas för folkmord sedan folkmordskonventionen grundades 1948. Han dömdes till livstids fängelse.

Rättegångarna var också banbrytande eftersom de för första gången slog fast att systematisk våldtäkt kan utgöra en del av ett folkmord.

Efter 1994 fick Alice Mukarurinda och hennes man fyra barn. Hon fortsatte att sjunga i kör.

Fotografier av människor som mördades under folkmordet i Rwanda 1994. Bilden är tagen på Kigali Genocide Memorial Museum 2014. Foto: REUTERS/Noor Khamis

Srebrenica – ett modernt folkmord mitt i Europa

1991 började Jugoslavien att falla samman. Startskottet gick när delrepublikerna Kroatien och Slovenien utropade självständighet och krig bröt ut på flera håll. Alla folkgrupper i regionen drabbades av konflikten och etnisk rensning förekom på flera håll.

1993 rasade kriget runt staden Srebrenica i nuvarande Bosnien och stadens muslimska befolkning bevitnade hur bosnienserbiska styrkor omringade staden. FN skickade dit en fredsbevarande styrka med soldater från Nederländerna för att skydda lokalbefolkningen. När bosnienserbiska styrkor ströp matleveranser till staden fick FN-soldaterna allt svårare att behålla kontrollen i området.

Under några dagar i juli 1995 mördades nästan 8 000 bosniska muslimer, pojkar och män. De flesta sköts i ryggen eller i huvudet.

FN-domstolen i Haag slog fast att Srebrenicamassakern var ett välplanerat folkmord och flera ansvariga har dömts till långa fängelsestraff. Bevisningen bestod av dokumentation från massgravar och vittnesmål.

Mejra Djogac visar bilder på sin man Mustafa och deras tre söner, Zuhdija, Munib och Omer. Det enda hon har kvar efter sin familj är några få fotografier. Bilden är tagen 4 juli 2015, på årsdagen av massakern i Srebrenica, Bosnien-Herzegovina. Foto: AP Photo/Amel Emric

Vår tids folkmord?

Den religiösa minoriteten yazidier har drabbats mycket hårt av Islamiska statens (IS) härjningar i Irak. IS har mördat, tillfångatagit och förslavat tusentals yazidier, sedan de invaderade Sinjar i norra Irak i augusti 2014.

Yazidiska män och pojkar som vägrat konvertera till islam har mördats och yazidiska kvinnor har använts som sexslavar av IS-soldater. I juni 2016 slog FN:s människorättskommitté fast att ett folkmord begåtts och begås av IS.

FN:s säkerhetsråd beslutade hösten 2017 att FN-utredare och Iraks regering tillsammans ska samla bevis i frågan för att kunna åtala förövare, för bland annat folkmord.

Nadia Murad Basee är en yazidisk kvinna som själv suttit i fångenskap hos IS men lyckats fly. Hon hoppas att förövarna från IS en dag ska dömas för folkmordsbrott i internationella brottmålsdomstolen.

Nadia Murad Basee, irakisk yazidier, under FN:s säkerhetsråds möte 16 december 2015. Foto: UN Photo/Amanda Voisard

Vad betyder en dom?

Att sanningen blottläggs och ansvariga förövare ställs till svars för brotten de har begått har stor betydelse för ett samhälle. En dom kan ge upprättelse för offren och bana väg för försoning. Det finns också lärdomar att dra för att liknande brott inte ska upprepas i framtiden.

2013 dömde domaren Yassmín Barrios Guatemalas tidigare diktator Efraín Ríos Montt till 80 års fängelse för folkmord och brott mot mänskligheten. Det var första gången som en före detta statschef dömdes för folkmord av en domstol i sitt eget land. Ríos Montt hölls ansvarig för att ha beordrat massakrer och systematiska våldtäkter på urfolksgruppen maya ixil under åren 1982–1983. De anhöriga ville att folkmordet skulle dokumenteras och skrivas in i skolans läroplan. Rättegången underkändes till viss del efter ett beslut i författningsdomstolen men i oktober 2017 återupptogs processen.

Yassmín Barrios menar att rättegången och domen har haft stor betydelse på flera sätt. De som utsattes för brotten har fått upprättelse genom att berätta om vad de har varit med om och bli lyssnade på. Folkmordet har kartlagts och den skyldige har dömts. Det visar på möjligheten att få rättvisa. För de drabbade är domen giltig, säger Yassmin Barrio.

Kvinnor tillhörande ixilfolket sitter med under folkmordsrättegången mot Guatemalas före detta statschef, 2013. Foto: REUTERS/Jorge Dan Lopez

Audioguide

För att lyssna på utställningen:

1. Gå till www.levandehistoria.se/audioguide
2. Skriv i siffran för det blad du vill lyssna på och tryck klar.